

ΣΥΜΒΟΛΟΝ ΤΟΥ ΝΕΝΙΚΗΣΘΑΙ

ΔΙΓΕΝΗΣ ΑΚΡΙΤΑΣ, ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ ΑΝΔΡΟΥ (ΑΘΗΝΩΝ) 391

Περὶ τοῦ πῶς ὁ Ἀμηρᾶς τὸν δάκτυλον ἀείρας φυγὰς ᾤχετο

- 387 Καὶ πρὸς φυγὴν ὁ Ἀμηρᾶς εὐθέως ἐξετρόπη,
καὶ ὁ πολλὰ καυχώμενος ἠττήθη παρὰ νέου,
καὶ γὰρ ἡ πολλὴ καύχησις οὐκ ἀγαθὴ ὑπάρχει.
- 390 Πόρρωθεν ρίπτει τὸ σπαθίν, χεῖρας εἰς ὕψος αἴρει,
καὶ τὸν δάκτυλον ἔδειξεν κατὰ τὴν τάξιν πού ᾿χαν.
Εὐθὺς δὲ πρὸς τὸν ἄγουρον τοῦτον τὸν λόγον εἶπε¹.

Μὲ τὸς στίχους 387 κέ. κλείνει ἡ περιγραφή τῆς μονομαχίας τοῦ Ἀμηρᾶ μὲ τὸν νεαρὸ Κωνσταντῖνο, τὸν μεγαλύτερο ἀδελφὸ τῆς Κόρης, τῆς μετέπειτα μητέρας τοῦ Διγενῆ, τῆς ὁποίας ἡ ἀρπαγὴ ἀπὸ τὸν Ἀμηρᾶ στάθηκε ἀφορμὴ τῆς συγκρούσεως. Ἀπὸ τὴν παραπάνω περικοπὴ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ ἡ φράση τὸν δάκτυλον ἔδειξεν (στ. 391), πού, ὅσο μπόρεσα νὰ διαπιστώσω, δὲν φαίνεται νὰ ἀπασχόλησε ὡς τώρα τοὺς ἐρευνητές. Μὲ τὴ φράση αὐτὴ περιγράφεται, πιστεύω, ἡ τυπικὴ, κλασικὴ θὰ ἔλεγα, χειρονομία, μὲ τὴν ὁποία ὁ ἠττημένος — ἀρχικὰ ἴσως στὸν χῶρο τῆς πυγμαχίας — ἀναγνωρίζει τὴν ἧττα του καὶ τερματίζει τὸν ἀγῶνα. Στὴν ἀρχαιότητα χρησιμοποιοῦσαν ἀντίστοιχα τὴν ἔκφραση αἶρε δάκτυλον, γιὰ τὴν ὁποία διαφωτιστικὰ εἶναι τὰ ὅσα γράφει ἡ *Συναγωγὴ λέξεων χρησίμων*², ἔστω καὶ ἂν στὸ ἐρμῆνευμα τὸ ἐντελῶς συγκεκριμένο αἶρε δάκτυλον γίνεται ἐπαίρεσθαι τὴν χεῖρα: αἶρε δάκτυλον· τίθε-

1. Γιὰ τὸ κείμενο ἀκολουθῶ τὴν ἔκδοση τοῦ Π. Π. Καλονάρου, *Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας*, τ. Α', Ἀθήνα 1941 (ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γραφὴ ὁπού στὸν στ. 391, γιὰ λόγους μετρικούς). Πρβλ. τὴν ἔκδοση τοῦ E. Trapp, *Digenes Akrites*, Βιέννη 1971, Z 354 κέ. Πιὸ κοντὰ στὴν παραλλαγὴ Ἀνδρου (Ἀθηνῶν) βρίσκεται τὸ κείμενο τῆς παραλλαγῆς τοῦ Ἐσχοριάλ, στ. 52-4 Καλον. = 49-51 Trapp:

Καὶ ὁ Ἀμηρᾶς ὡς τὸ ἤκουσεν, μακρὰ τὸν ἀποξέβην,
ἔρριπεν τὸ κοντάριν του καὶ δάκτυλον τοῦ δείχνει,
καὶ μετὰ τοῦ δακτύλου του τοιοῦτον λόγον λέγει.

² Ἀντίθετα, στὴν παραλλαγὴ τῆς Grottaferrata ἀντὶ γιὰ τὸ καὶ δάκτυλον τοῦ δείχνει (E) ἢ τὸν δάκτυλον ἔδειξεν (A) ἔχουμε τοὺς δακτύλους ἐσταύρωσεν (ὡς ἦν αὐτοῖς τὸ ἔθος) (I 194 Mavrogordato).

2. I. Bekker, *Anecdota Graeca*, I, Βερολίνο 1814, σ. 357, 30.

ται ἐπὶ τῶν ἀπαγορευόντων ἐν τῇ ἀγωνίᾳ. ἐπαίρεσθαι γὰρ τὴν χεῖρα σύμβολον τοῦ νενικῆσθαι.

Πόσο παλαιὰ εἶναι αὐτὴ ἢ συνήθεια δὲν εἴμαστε σὲ θέσῃ νὰ τὸ προσδιορίσουμε ἀκριβῶς. Ἡ παλαιότερη, ὅσο ξέρω, μαρτυρία ἀνάγεται στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. Πρόκειται γιὰ μία κύλικα ποὺ φέρει τὴν ὑπογραφή τοῦ Δούρη (περ. 500-450 π.Χ.). Στὴν σκηνὴ πυγμαχίας, ποὺ εἰκονίζεται στὴ μία πλευρὰ τῆς, ὁ ἠττημένος πυγμάχος ἔχει ὑψωμένο τὸ δεξιὸ του χεῖρ με προτεταμένο τὸν δείκτη¹. Ἦδη τὸν 4ο αἰ. π.Χ. τὸ αἶρειν δάκτυλον πρέπει νὰ ἦταν τὸ καθιερωμένο σύμβολον τοῦ νενικῆσθαι, τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ Ἀντιφάνης (ἀπ. 191 Kock), ἀπαριθμώντας τὰ πλεονεκτήματα τῶν τραγικῶν ποιητῶν ἐναντι τῶν κωμωδιογράφων, χρησιμοποιεῖ τὴν παρομοίωση αἴρουσιν ὡσπερ δάκτυλον τὴν μηχανήν, γιὰ νὰ δηλώσει τὴν ἔσχατη δυνατότητα τῶν τραγικῶν ποιητῶν νὰ ἀποφεύγουν τὴν ἑξόντωση — ἀς εἶναι καὶ μετὰ τὸ τίμημα τῆς παραδοχῆς τῆς ἡττας τους — καταφεύγοντας στὴ μηχανή, ὅταν μηδὲν δύναντ' εἰπεῖν ἔτι, | κομιδῆ δ' ἀπειρήκωσιν ἐν τοῖς δράμασιν². Στὸ ἴδιο πλαίσιο ἐντάσσεται καὶ ἕνα χωρίο τοῦ Ἀριστοτέλη (ἀπ. 13 Plezia = 657 Rose), ὅσο καὶ ἂν τὸ σχετικὸ κείμενο εἶναι ἀρκετὰ προβληματικόν: • δ' οὖν Ἀριστοτέλης ἐπιστέλλων γέγραφεν ὡς τοῖς πράγμασιν ἀπειρηκῶς, φησὶ γάρ· αἶρειν τοὺς δακτύλους [τοὺς Ἰδαίους] καὶ νομίζετε καὶ εἰ τινὲς εἰσὶν ἕτεροι³.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἀντιφάνη, τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τὴ Συναγωγὴ, τὸ αἶρε

1. Εἰκ. 1. Πβλ. J. Beazley, *ARV*² 429, 22· 1652· 1701. Ἡ κύλικα ἀνήκει στὴν πρώτη ἀπὸ τῶν πέντε περιόδους ποὺ διακρίνει ὁ Beazley, σ. 425, στὸ ἔργο τοῦ Δούρη. Στὴν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τ. Β', Ἀθήνα 1971, 492 εἰκ. β, ἔχει δημοσιευτεῖ φωτογραφία ἐρυθρόμορφου ἀμοφρέα τοῦ 5ου αἰ. (Ἀθήνα, Ἐθν. Ἀρχαιολ. Μουσεῖο) μετὰ μία παρόμοια σκηνὴ πυγμαχίας· καὶ ἐδῶ ὁ ἠττημένος πυγμάχος ἔχει ὑψωμένο τὸν δείκτη τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ. Φαίνεται, λοιπόν, πῶς ὁ ἠττημένος ὄφειλε νὰ σηκῶσει αὐτὸ τὸ συγκεκριμένο δάκτυλο. Εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέσῃ αὐτῆ τοὺς ὑπευθύνους τοῦ Μουσείου τοῦ Δυτικοῦ Βερολίνου (Antikeabteilung), ποὺ ἔθεσαν εὐγενικὰ στὴ διάθεσή μου φωτογραφία τῆς κύλικας τοῦ Δούρη.

2. Ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ σωστὴ ἐρμηνεία τοῦ χωρίου τοῦ Ἀντιφάνη, ἐρμηνεία ποὺ, σύμφωνα μετὰ τὴν πληροφορία τοῦ A. Meineke, *Fragmenta Comicoorum Graecorum*, III, Βερολίνο 1840, 107, εἶχε δώσει ἤδη ὁ Casaubonus, καὶ ὄχι ἡ ἐρμηνεία τοῦ Grotius (tam facile quam digitulum tollunt machinam), γι' αὐτὸ μετὰ ἔπεισος ὁ καθηγητῆς μου Rudolf Kassel σὲ ἕνα ἀνώτερο σεμινάριό του τὸ χειμερινὸ ἐξάμηνο τοῦ 1973/74.

3. Τὸ ἀπόσπασμα μᾶς τὸ παραδίδει ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος 47,10 (= Π 83,11 Arnim). Τὸ ἀπειρηκῶς καὶ τὸ αἶρειν, ποὺ ἐπανέρχονται ἐπίσης στὸν Ἀντιφάνη καὶ τὴ Συναγωγὴ, δείχνουν ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια χειρονομία. Πρόβλημα ὡστόσο παραμένει ὁ πληθυντικὸς (καὶ μάλιστα μετὰ ἄρθρο) τοὺς δακτύλους· ἂν τὸ κείμενο εἶναι σωστό, ὁ πληθυντικὸς ἴσως νὰ σημαίνει ὅτι οἱ δυσκολίες εἶναι τόσες, ὥστε δὲν ἀρκεῖ νὰ σηκῶσει ὁ φιλόσοφος ἕνα μόνον δάκτυλο.

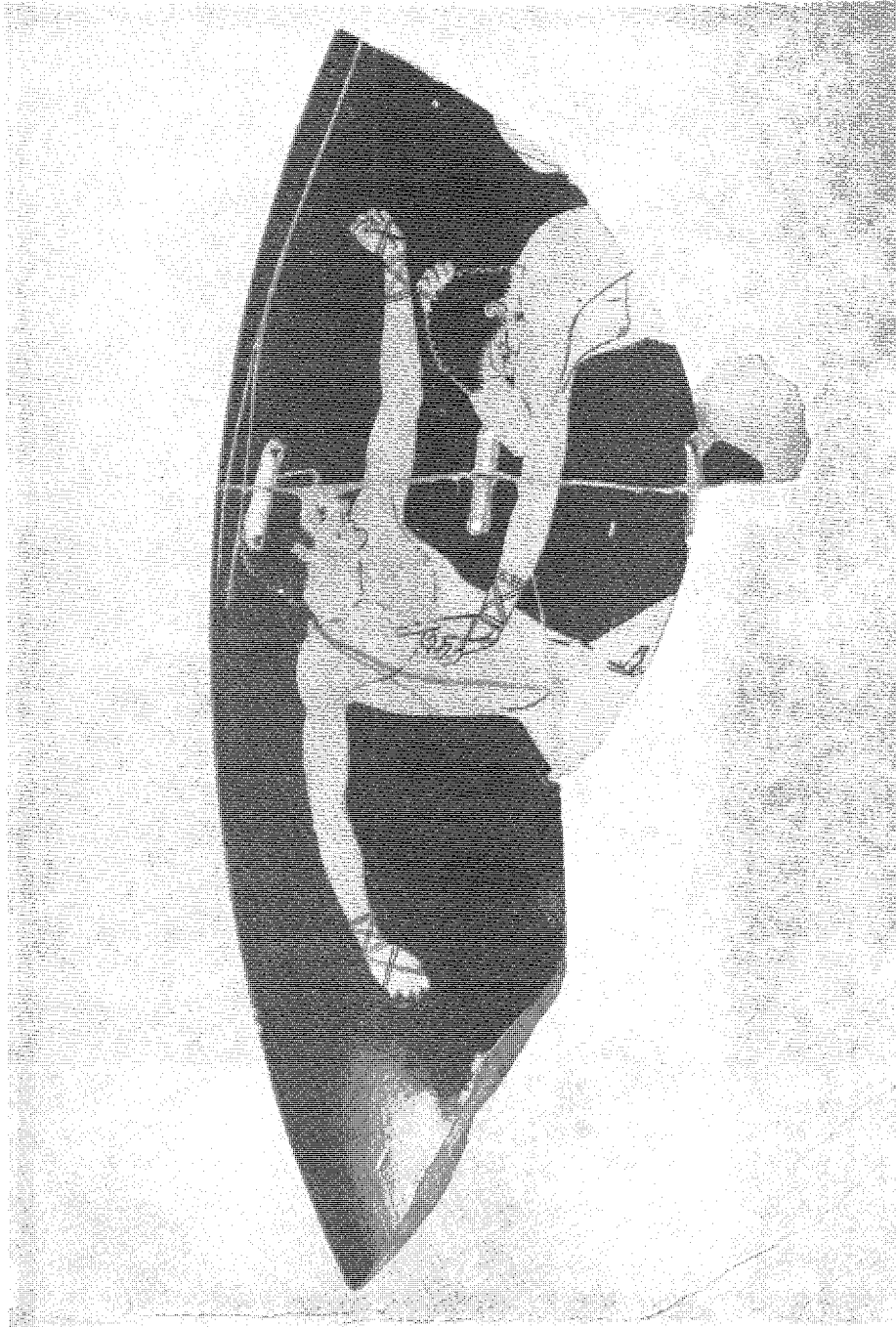
δάκτυλον αναφέρεται επίσης και από τον παροιμιογράφο Ἀποστόλιο¹ (15ος αἰ.). Τοῦτο ἔχει ιδιαίτερη σημασία για τὴν ἐρώτηση ἀν εἶναι σωστὸ νὰ δεχτοῦμε ὅτι ἡ ἔκφραση αὐτή, παραλλαγμένη βέβαια, ἐπιβίωσε ὡς τὴν ἐποχὴ ποῦ γράφτηκε, ἢ καλύτερα συντέθηκε, ἢ ἀντίστοιχη ἐνότητα τοῦ ἔπους τοῦ Διγενῆ. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ πρόκειται για ἄπομιμῆ, δὲν εἶναι ἴσως ὑπερβολικὸ νὰ υποθέσουμε κάτι τέτοιο.

Παρόμοια φαίνεται νὰ εἶχε καταλάβει τὴν ἔκφραση τὸν δάκτυλον ἔδειξεν καὶ κάποιος ἄλλος πολὺ παλαιότερα. Εἶναι ὁ λόγιος ἐκεῖνος ποῦ ἔγραψε τὴν ὀλιγόλογη περίληψη - ἐπικεφαλίδα τῆς ἐνότητας 387 κέ. Τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ κείμενο ἔχει ὡς ἐξῆς: *Περὶ τοῦ πῶς ὁ Ἀμηρεῖς τὸν δάκτυλον ἀείρας φυγὰς ὄχστο*². "Ὅταν ὁ συντάκτης τῆς περιλήψεως ἀντικαθιστᾷ τὸ κοινὸ ἔδειξεν τοῦ κειμένου μὲ τὸ ἐξεζητημένο ἀείρας, ὅταν δηλ. χρησιμοποιεῖ τὸ ἄσπαστον ῥῆμα, ἔχω τὴν ἐντύπωση πῶς παραπέμπει στὸ αἶρε δάκτυλον.

Θ. Κ. ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

1. Cent. I 75 (= *Corpus Paroemiographorum Graecorum*, ed. E. L. von Leutsch, Γοττίγγη, 1851, II, 258, 13): αἶρε δάκτυλον· ἐπὶ τῶν νενικηκότων. ἐπαίρουσι γὰρ τὴν χεῖρα σύμβολον τοῦ νενικῆσθαι. Τὰ χωρία τὰ ἔχει συγκεντρώσει ὁ Leutsch στὴν ἔκδοση τῶν παροιμιογράφων.

2. Τὸ βρισκόμε στὴν ἔκδοση τοῦ Καλονάρου ἀνάμεσα στοὺς στ. 386 καὶ 387. Γιὰ τὶς πεζεὲς αὐτὲς περιλήψεις βλ. σχετικὰ Καλονάρας, σ. κζ' - κζ' καὶ Trapp, 23 κέ.

Σύμβολον τοῦ νενιγῆσθαι.